
Két kísérleti évfolyam útja Sarkadon

SZATMÁRI GÁBOR

A sarkadi Ady Endre Kísérleti Középiskolában immár a második érettségi vizsga zajlott le, 1993 júniusában, amelyen a fejlesztési program szerint összeállított tananyag tudásáról adtak számot a tanulók. Mindkét alkalommal közepes eredmény született, s ezzel egyik érdekelt „fél” sem volt elégedett. Az eredmények főleg azok várakozásának nem feleltek meg, akik – bár ilyen vagy olyan módon kötődtek a kísérlethez – nem vettek részt a fejlesztési program egészének kidolgozásában, a megvalósítás erőt és akaratot próbáló munkálataiban, s így nem ismerték (nem ismerhették) a folyamatot befolyásoló külső és belső tényezőket; nem élték át (nem élhették át) a kísérlet fennmaradásáért vívott, néha kilátástalannak tűnő, hitet romboló küzdelmet.

Sarkadon tehát *nem született csoda*, de a sok, a kísérlet céljainak megvalósítását igazoló rész-mozzanat, megérdemli a figyelmet, s alapot szolgáltathat a kísérlet eredményességének és működőképességének a megítéléséhez.

A tanulói teljesítmények meghatározó okairól és az indulási körülményekről

Elemzések egyértelműen kimutatták, hogy nagyon erős az összefüggés a tanulói teljesítmények és az alábbi tényezők között: a szülők iskolai végzettsége, általános műveltsége, kulturális igény szintje: az a „mikro-szubkultúra”, amelyben a család tagjainak a kultúra alapvető értékeihez fűződő viszonya tükröződik; a szülők foglalkozása, a társadalmi munkamegosztásban és a presztizshierarchiában elfoglalt helye; az egyéb családi körülmények, elsősorban a család „összetétele” és a mindennapi élet légköre (meghittség, gondoskodás ill. válás, alkoholizmus, félelemkeltés, megalázás stb.); a környezet kultúrája, a település urbanizáltsági foka, tulajdonképpen az a szociokulturális közeg, amelyben a gyermek „alapszocializációja” végbemegy.

Egy-egy középiskola helyzetét, eredményességét az határozza meg, hogy a felsorolt tényezők szempontjából milyen a tanulók összetétele, s az, hogy melyik általános iskolából és *milyen tanulmányi eredménnyel érkeznek*. A városi ún. „nagygymnáziumok” és a „divatos” szakközépiskolák azért indulhatnak jelentős előnnyel a többi középiskolához képest, mert a túljelentkezés miatt tetszőleges szempontok alapján válogathatnak, s az eredmények előrehaladáshoz kedvező arányokat alakíthatnak ki. A fentiek alapján az iskolák és az egyes tanulók között is már induláskor kialakulnak a szintkülönbségek, amelyek a kérdéskörben kompetens szakemberek álláspontja szerint az oktatás éveit alatti lényegében állandósulnak ill. valamelyest növekszenek.

A kikerülhetetlen, objektív „*alaphelyzet*” (amelyhez minden célkitűzést, feladatot, alapkövetelményt és -tevékenységet, a kísérleti részletemet is „igazítani” kell), a *sarkadi Ady Endre Kísérleti Középiskolában* – a megye többi középfokú intézményéhez viszonyítva – *hátrányosnak ítéltető*. Olyan adatokkal is rendelkezünk, amelyek minden kétséget kizáróan bizonyítják, hogy az utóbbi években *Békés megyében ennek az iskolának a tanulói indultak ill. indulnak a legkevesebb eséllyel a középiskolai érettségi megszerzése*

és a sikeres továbbtanulás lehetősége felé. Az értelmiségi és a szellemi foglalkozású szülők aránya itt a legalacsonyabb. Az 1988-as statisztikai adatok szerint a békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnáziumban a szülők 51%-a, a Vásárhelyi Pál Műszaki Szakközépiskolában 35%-a szellemi munkát végzett. A megyei átlag 26% (a gimnáziumokban 33%, a szakközépiskolákban 22%) volt. Sarkadon ugyanebben az évben (az első kísérleti évfolyam indulásakor) a szülőknek csak 9%-a dolgozott szellemi munkakörben (a gimnáziumi osztályokban 14%, a szakközépiskolaiban 5%). Még a hozzá „legközelebb” álló (környezetében és tanulói összetételében hasonló) Gyomaendrődön is magasabbak voltak az arányok (gimnázium: 24%, szakközépiskola: 8%).

Az első kísérleti évfolyam tanulói 3,9-es, a második évfolyambeliek 4,0-es átlaggal érkeztek a 8. osztályból. Az iskola – figyelembe véve vonzáskörzetének szociális és kulturális viszonyait – a közepes tanulók felvételét is vállalta. (Ez a kényszerből adódó állapot erősen befolyásolta a kísérlet küldetését, valamint a „kimeneti” eredményeket is.) Az első és a második kísérleti évfolyamra Sarkadról és a vonzáskörzet községeiből, falvaiból iratkoztak be a legtöbben (kb. 80%). A halmozottan hátrányos helyzetű Sarkad, bár a közelmúltban városi rangot kapott, alig-alig emelkedik ki környezetéből, hiszen – hogy csak az egyik legfontosabb tényezőt említsük – nagyon csekély számú értelmiséggel rendelkezik (száz főből 1,8%). Távolabbi helységekből és a nagyobb városokból a tanulóknak 20%-a érkezett, elsősorban azok, akik másod- vagy harmadsorban jelentkeztek a sarkadi középiskolába. A tanulók túlnyomó többsége legalább egy szempontból, 30-40 százaléuk pedig halmozottan (minimum három „vonatkozásban”) hátrányos helyzetű.

Amikor a nevelőtestület „nekivágott” a kísérletnek, azzal is tisztában volt, hogy az iskolához „került” gyermekek tanulási tevékenységükben, attitűdjükben, valamint tanulmányi stratégiájukban elmaradnak a tanulónépesség többségétől. Ön- és pályaismeretük kialakulatlan, a jelenből kilépni nem tudnak, még nem váltak sajátjukká a tudatos élet- ehz szükséges képességek (mint pl. a választás, a döntés, a helyzetelemzés, az értékfelismerés stb.).

A fejlesztés céljáról és irányáról

A sarkadi középiskola tanárainak és vezetőinek a tények iránti tiszteletből fakadó realitásérzékkel (a mindenkori helyzetet rendszeresen kutató munkával elemezve, a tanítási-tanulási folyamatot állandó ellenőrzés alatt tartva) szembe kellett nézniük az adott állapot minden nehézségével, s a fejlesztés feladatait, területeit ebből kiindulva kellett meghatározniuk.

A kérdés, amelyből a kísérlet egyik legfontosabb célja fogalmazódott meg, így vetődött fel: belenyugodhatnak-e a résztvevők abba, hogy a bevezetőben említett környezeti tényezők fátumként uralkodjanak a tanítási-tanulási folyamaton, és eleve determinálják a gyermek tanulmányi eredményét, vagy meggyőződéssel vallják, hogy az iskola még nem használta ki összes lehetőségét ezen a téren, hogy ki lehet munkálni olyan stratégiát, amellyel megállíthatók a kedvezőtlen folyamatok, ill. mérsékelni lehet a hátrányos helyzetből adódó káros hatásokat.

A kísérlet irányítói felismerték, hogy a fenti lehetőség az iskola lényegi működéseinek megváltoztatásában rejlik. Így lett a fejlesztés egyik célja és egyben iránya is a belső környezet gyökeres, szervezett és tudatos átalakítása, a szerves fejlődés felerősítése. Bízunk abban, hogy az iskola így eredményesebben áll ellent a körülmények nyomásának, és jobban megvédi tanulóit a nem kívánt hatásoktól.

A négyéves tanítási-tanulási folyamat eredményeiről és jellemző vonásairól

A tanítási-tanulási folyamat elméleti kidolgozásában a kísérlet irányítói két ciklusban gondolkodtak (1-2. és 3-4. tanév), más-más célt, feladatot, szerepet és tartalmat tulajdonítva egy-egy szakasznak. Az eredmények is határozott választóvonalat „húztak” a cik-

lusok között. Az első ciklus volt a „mozgalmasabb”, a második – az érettségire való felkészülés jegyében – nyugodtan, nagyobb megrázkódtatások nélkül zajlott le. Ez is indokolja, hogy csak az elsőről írunk részletesebben.

Az első ciklus eredményei

Az *első kísérleti évfolyam* első tanévében gyors polarizálódást figyelhettünk meg a tanulók között a szülők iskolázottsági szintjének különbségei és a foglalkozási csoportjai szerint. Különösen a segéd munkások és a csak általános iskolát végzett szülők gyermekei maradtak le vagy nem feleltek meg a követelményeknek, valamint azok, akik nagyon rossz családi körülmények között éltek.

A második tanévben viszont öröndetes változások következtek be. Ezek közül itt most kettőt emelünk ki:

A *tanulmányi színvonal egyenletesen és általánosan* – a szociokulturális tényezők hatásaitól függetlenül – *emelkedett* az első tanévhez képest. A tanulmányi eredmények emelkedése mellett *csökkentek a különbségek*, és az előző tanévi *eltérő eredmények közeledtek egymáshoz*.

Példánkban figyeljük meg, hogy a két gimnáziumi osztály (B és C) közül a „C” összetétele – a legerősebben ható külső tényezők szerint – mennyire kedvezőtlenebb volt, mint a „B” osztályé:

	B	C
Az apa segéd munkás vagy betanított munkás:	19%	30%
Az apa csak általános iskolát végzett:	6%	24%
A tanulók közül jó családi körülmények között él:	83%	50%

Mindkét osztály 4,0 tanulmányi átlagot hozott az általános iskolából. Azonos szintről indultak tehát. Az első tanév végén mégis jelentősen eltértek eredményeik (a „B” javára). A ciklus végére viszont minimálisra csökkent a két osztály közötti különbség:

	Első tanév		Második tanév	
	B	C	B	C
Dicséretet kapott:	57%	48%	39%	38%
Megfelelt:	23%	21%	54%	54%
Nem felelt meg:	20%	31%	7%	8%
Lemorzsolódott:	7%	14%	4%	4%

A *második kísérleti évfolyam* első ciklusa jelentősen különbözött az elsőétől. Itt a polarizálódási folyamat az egész cikluson át tartott, s az volt a jellemzője, hogy – ellentétben az első évfolyammal, ahol az első tanévben estek ki sokan – a második tanévben nőtt meg a lemorzsolódottak aránya.

A sarkadi kísérlet indulási évétől egy másik Békés megyei középiskola ún. „kontroll-évfolyamának” néhány eredménye is rendelkezésre áll. Így összehasonlíthatjuk az *első ciklus végi lemorzsolódási százalékarányokat*. A 2. táblázat adatai szembevető különb-

Lemorzsolódás az első ciklusban			
Az apa foglalkozási kategóriája	Sarkadi középiskola		„Kontroll évfolyam”
	I. évf.	II. évf.	
Értelmiségi ill. egyéb szellemi dolgozó	23%	14%	6%
Szaktanulmány	21%	28%	40% (!)
Segéd munkás, betanított munkás	25%	16%	37%
Mezőgazdasági fizikai dolgozó	33%	25%	67% (!)
„Egyéb” foglalkozási kategória	18%	24%	53% (!)
Átlag-százalékok:	19%	22%	36% (!)

segeket regisztrálnak: Sarkadon sokkal alacsonyabb a lemorzsolódási arány; a kimaradtak – az egyes foglalkozási kategóriák között – a kísérleti évfolyamokon sokkal egyenletesebben oszlanak meg.

Az érettségi vizsgák eredményeiről annyit mondhatunk, hogy a két kísérleti évfolyamon a beiratkozott tanulók 76%-a jutott el az érettségire (az első évfolyamból 74%, a másodikban 78%).

A sarkadi iskolakísérlet „eredményességi mutatói” és a tanítási-tanulási folyamat néhány tanulsága

Tekintve, hogy egy kísérletlen folyamatról van szó, itt és most csakis a „kimutatható” eredményeket ismertetjük. Sok, már észlelhető kedvező jelenségről azért nem írunk, mert még további megerősítésre szorulnak.

Tények, adatok, eredmények a második kísérleti évfolyamban

Tények, adatok, eredmények	Postaforg. szakközép	Gimnázium			Évfolyam	
	„A”	„B”	„C”	„B”+„C” együtt		
Az ált. iskolából hozott tanulmányi átlagok:	4	3,9	4,1	4	4	
Dicséretet kapott az első ciklus végén:	14	28	29	29	24	
Nem felelt meg a követelményeknek az első ciklus végén:	12	31	22	26	21	
Lemorzsolódott az érettségi vizsgákig:	10	33	26	29	22	
Az érettségi eredményei	– százalékos*:	81,8	83,3	79,2	81,2	81,4
	– tanulmányi átlag:	3,28	3,53	3,12	3,31	3,30
	– jeles eredmény:	3 fő	5 fő	1 fő	6 fő	9 fő
	– figyelemre méltó eredmény**:	29%	43%	19%	30%	30%
	– dicséret:	42%	50%	44%	47%	45%
	– nem felelt meg:	3 fő	0 fő	2 fő	2 fő	5 fő

* A feleletek értékelése a következőképpen történt: A jelölt megfelelt az érettségi követelményeinek, ha 53-100% között teljesített. Ezen belül *jeles* (5) eredményt ért el, ha 95-100, *jó* (4), ha 84-94, *közepeset* (3), ha 65-83, *elégségest* (2), ha 53-64 százalék-pontot kapott. Az 53 százalék alattiak megismételhetik az érettségi vizsgát.

** Ide soroltuk a jelesek és azokat a jó eredményt elérőket (84-94), akik legalább egy érettségi tárgyból dicséretet érdemeltek (a dicséret kritériuma: 100%-os teljesítés).

Tények, adatok, eredmények a második kísérleti évfolyamon

Az apák (gondviselők) kategorizálás különböző szempontok szerint	Általános iskolai tanulmányi átlag	A ciklus végén		Az érettségi eredményei			
		dicséretet kapott %	nem felelt meg %	százalékos átlag	tanulmányi átlag	jeles (fő)	nem felelt meg (fő)
Az apa értelmiségi	4,4	72	14	88,8	3,83	2	0
Az apa legmagasabb iskolai végzettsége: gimnázium, illetve szakközépiskola	4,2	28	14	82,6	3,43	2	0
Az apa csak általános iskolát végzett	3,8	20	20	81,7	3,32	2	1
Az apa felsőfokú végzettség nélküli szellemi dolgozó	4	23	15	81,6	3,36	0	0
Az apa szakmunkás	3,6	22	24	81,3	3,18	4	4
Az apa segédmunkás, betanított munkás	3,8	23	16	80,9	3,39	3	1
Az apa mezőgazdasági fizikai dolgozó	4,2	0	25	77,9	3,50	0	0
Az apa az „egyéb” kategóriához tartozik	4,1	16	26	79,8	3,14	0	0
Átlagok:	4	24	21	81,4	3,30	9	5

A *lemorzsolódás mértéke* (22%) az országos átlaghoz (20%) közelít. Ez a tény, tekintettel az iskola és a tanulók már vázolt körülményeire, valamint a „kontroll-évfolyam” magas lemorzsolódási százalékára (36%), a kísérlet eredményességének egyik legbiztosabb mutatója. Ezt a megállapítást alátámasztja a kezdeti és a befejező időszakban (az induláskor és az érettségien) a szülők iskolázottsági és foglalkozási kategóriáiban mért létszám-arányok összehasonlítása is, ugyanis ezek az arányok nem sokat változtak a négy év alatt. Csekély mértékben emelkedett azoknak a tanulóknak az aránya, akiknek szülei középiskolát végeztek (28%-ról 32%-ra), vagy felsőfokú végzettség nélkül szellemi munkakörben dolgoznak (11%-ról, 12%-ra), illetve azoknak is, akiknek szülei a foglalkozási presztizshierarchia alján foglalnak helyet: segédmunkások, betanított munkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók (27%-ról 29%-ra). Nem változott az arány az értelmiségi (6% – 6%) és a csak általános iskolát végzett szülők gyermekeinél (24% – 24%). Romlott a létszám-aránya a szakmunkások gyermekeinek (42%-ról 39%-ra) és ott, ahol az apa az „egyéb” kategóriába tartozik (17%-ról 16%-ra).

A négy év folyamán megállták a helyüket az *alacsony iskolázottságú szülők gyermekei*. 3,8-del érkeztek, ennek ellenére legtöbbször „mutatójuk” megegyezik az átlaggal, illetve közel áll ahhoz. Lemorzsolódási arányuk 22%-os. Örvendetes, hogy míg az első ciklus végi eredményeik kevésbé az átlag alatt voltak, az érettségi vizsgán már a fölött szerepeltek.

A *kétkezi munkások gyermekei* sem vallottak szegényt. 25%-uk morzsolódott le, ez tulajdonképpen „arányos” a hozott gyengébb tanulmányi eredménnyel (3,7). Létszám-arányuk összességében csak egy százalékkal csökkent (69-ről 68-ra). Az érettségi vizsgán a legjobbak között legalább olyan arányban vannak jelen, mint amilyen arányt képviselnek az évfolyamon. Külön feltűnik a *segédmunkások gyermekeinek* középiskolai teljesítménye. 3,8-del érkeztek, de már az első ciklus végén az átlag fölött teljesítettek, főleg ami a lemorzsolódás mértékét (16%) és a „nem feleltek meg” arányát (16%) illeti. Érettségi eredményük átlagos.

Külön kell szólni a *halmozottan hátrányos helyzetű tanulókról* (a második évfolyam tanulóinak 41%-a tartozott közéjük). Átlag alatti eredménnyel érkeztek az első osztályba (3,8), de ez az újabb (a többi tetéző) hátrány – a középiskolában elért eredmények közül – csupán a lemorzsolódásban mutatkozott meg (27%). Ez az arány a vártnál alacsonyabb.

nyabb, véleményünk szerint az iskola megtartó képességét bizonyítja. A többi eredményük (az első ciklus végi dicséretes, a „nem felelt meg” aránya, az érettségén kapott osztályzatok) pontosan megegyezik az évfolyam-átlaggal, és megközelíti a szellemi dolgozók gyermekeinek teljesítményét.

Kik azok a tanulók, akikkel eddig nem „boldogult” a kísérleti iskola? Elsősorban azok, akik az általános iskolából közepessel érkeztek, illetve akik az első kísérleti évfolyamon az első osztályban nem feleltek meg, és a második évjáráttal újrakezdték a tanulást.

Összegezve: a vizsgált évfolyamok eredményei a második tanévtől kezdve jobbak voltak annál, mint amit a vonatkozó szakirodalom és a körülmények ismeretében „statisztikailag” várni lehetett. Ez annak tulajdonítható, hogy a külső környezet és a családi körülmények befolyásolhatatlannak hitt hatásmechanizmusának hatékonysága a négy év alatt lelassult, majd megállt (a második tanév végi állapot „konzerválódott”, illetve a kedvezőbb jelenségek kerültek túlsúlyba). Eközben a kísérlet irányítói és a nevelői kollektíva által kialakított belső mechanizmus egyre erősebb befolyást gyakorolt az iskolai folyamatokra.

Annak ellenére, hogy az intenzív iskolafejlesztés folyamata kedvezőnek egyáltalán nem mondható körülmények között, sok hibával, előre fel nem ismerhető gátló tényezővel, sőt néha kudarccal volt terhes, az *iskolakísérlet közössége* úgy érzi, tevékenysége nem volt hiábavaló. Az iskola tanárai és vezetői szerint a kezdeti eredmények alapján a kísérlet hosszabb távon is megérdemelné az anyagi és erkölcsi megbecsülést. Úgy gondolják, hogy ebben a hátrányos helyzetű „régión” ez mindnyájuk (tanulók, tanárok, szülők) érdeke lenne. Meggyőződésük, hogy az intenzív iskolafejlesztés további támogatása nemcsak a város és a megye, hanem egész oktatásügyünk javát is szolgálná.